

A jövő Magyarországa

Írta:

Iklódy-Szabó János
országgyűlési képviselő

Megjelent
a Magyar Figyelő 1916. évi 7. és 8.
a Revue de Hongrie 39. és 41.
háborús számában

Budapest, 1916.
Singer és Wolfner bizománya.

TARTALOM.

Lap

I.

A középeurópai szövetség. — A monarchia békeszeretete. — A világháború eredményei magyar vonatkozásban. — Mi az oka tökérszegénységünknek? — A magyar nemzet szerepe a középeurópai szövetségben. — Magyarország és a kis államok — ..... 3—15

II.

Magyarország természeti erői és egy kis népesedési statisztika. — Az amerikai kivándorlás. — A magyar birtokmegoszlás és termelés a világháború előtt. — Teendőink a világháború után a termelés szempontjából. — Városaink fejlődése. — A halandóság számainak csökkentése..... 15—25

III.

Közlekedési rendszerünk a világháború előtt. — A többtermelés és a közlekedés. — A jövő Budapest közgazdasági képe. — A vasúti decentralizáció..... 26—35

IV.

Képesek leszünk-e anyagi előrejutásunk, feltételeit megteremteni? — A jövő iránti bizalmunk alapja ..... 35—38

I.

A középeurópai szövetség. — A monarchia békeszeretete. — A világháború eredményei magyar vonatkozásban. — Mi az oka tökeszegénységünknek? — A magyar nemzet szerepe a középeurópai szövetségben. — Magyarország és a kis államok.

A magyar nemzet a mostani világháború folyamán és bizonyára azután is hűséges és igen erős támasza annak a középeurópai szövetségnek, mely erejének magvát az entente nemzetek által annyira veszedelmesnek hirdetett úgynevezett német militarizmusban találja meg.

A politikai érdekek közössége volt az, mely e szövetséget megteremtette, a gazdasági érdekek közössége eddig kevésbé volt domináló. Bismarck bizonyára Németországnak a monarchiához való viszonyát akarta jellemezni azzal a híres mondásával, hogy a gazdasági érdekellentétek nem kell, hogy szükségképpen politikai ellentéteket okozzanak, sőt ellenkezőleg lehetséges politikai érdekközösség gazdasági érdekellentétek mellett. E szövetséget azonban, bár első sorban politikai természetű, még sem lehet mai formájában a Bismarck által felállított elv helyességének bizonyítására felhasználni. Az általa használt Kampfzollok korszaka ugyanis lejárt. Azt, hogy miképpen működött volna e szövetség a Bismarck által inaugurált gazdasági politika teljes uralma idején, ma eldönteni nem lehet. Egy bizonyos; a szövetségeseink már a háború előtt is, ma pedig még inkább egyértelműen átérzik a köztük lévő politikai jóviszony tartósságának érdekében a gazdasági közeledés szükségességét is. Hogy ez milyen formában, milyen mértékben fog megtörténni, ma még nincs eldöntve. Egy előkelő magyar politikus szerint; valamivel több a ma annyira általános úgynevezett legnagyobb kedvez-

menynél lehet körülbelül az a zsinórmérték, mely a központi hatalmak és szövetségeseik jövőbeni gazdasági viszonyát szabályozni fogja.

A gazdasági viszonyok szerződészerű szabályozásán kívül vannak még más eszközök is, melyekkel a politikai jóviszonyt gazdasági eszközökkel erősíteni lehet. Ilyen különösen a tökeszegény országnak a gazdagabb részéről való hitelnyújtás. Ezt ez alkalommal csak érintem, később részletesen kívánok e kérdéssel foglalkozni.

A központi hatalmak szövetsége tehát, mint említtem, politikai természetű. A politikai érdekek közössége volt az, mely a magyart a szövetségbe kapcsolta. A Kelet felől jövő veszély, a szláv egység gondolatába kapaszkodó Oroszország és az ő járszalagán vezetett Szerbia elleni védekezés volt az, mely a közép-európai szövetség hatalmas tagjává tette a magyart!

Ha majd egykor a háború természetesen előforduló kegyetlenségei és nyomorúságai által táplált németgyűlölet alábbhagy, ha majd a nyugati népek a béke áldáshozó korszakában nem állnak többé a német acél hajthatatlan erejével szemben és kénytelenek lesznek újból tudomást venni a német elmének az egész emberiséget előbbrevivő alkotásairól és ha ismét nyugodtan, békében dolgozhatnak önmagukért, hazájukért és az emberiség nagy egyetemes céljaiért: akkor talán fel fogják ismerni, hogy a németek a magyarokkal vállvetve voltaképpen nemcsak a saját kultúrájukat, hanem a művelt Európa kultúráját védték a Kamcsatkától Krakkóig terjedő szláv tengerrel szemben. Egy Keletről jövő áradat, egy második népvándorlás készült megsemmisíteni bennünket, mely, ha mi gyengéknek bizonyultunk volna vele szemben, előbb-utóbb elsöpörte volna Nyugat összes nemzeteit, tehát azokat is, kik a gyűlölet által táplált szenvedély hatása alatt ma barbároknak nevezik Kant, Fichte, Goethe nemzetét.

A nyugati kultúrát, részben maga a Nyugat ellen a németeknek és magyaroknak, az állítólagos barbároknak kellett megvédeniük, ha nem is a barbárság, de a nyugateurópai világfelfogástól idegen és kulturális szempontból bizonyára kisebb értékű ortodoxia és azon nyugvó zsarnoksággal szemben!

Ha pedig az orosz, visszaszorítva tulajdonképeni hivatása helyére, a távol Keletre, talán azért is, hogy feledtesse népével egy hibás politika fájdalmas emlékeit, saját földjén fokozottabb

mértékben fog majd hozzá a civilizatórius tevékenységhez, és célja elérésére fel fogja használni a nyugati kultúra által nyújtott eszközöket, nem lehetetlen, hogy ebben megzavarhatja a sárga és fehér faj közötti ellentét, mely, ha ma szunnyad is, előbb-utóbb annál nagyobb erővel készül előretörni.

A fehér ember sorsa, melyet Anglia képes volt a Japánnal való szövetségben önös érdekből elárulni, lesz ez esetben kockán! Mily aggasztó érzés fogja ez esetben áthatni mindazokat, kik egyrészt magasabb szempontból védeni kívánják a fehér ember által megteremtett évezredes kultúrát, másrészt a távol keleten munkát kereső és találó szeretteiket és ezek által szerzett, saját hazájuknak is erőtnyújtó, anyagi javakat féltik!

A kétség és a bizonytalanság komor perceiben azonban, ha a fehér ember kultúráját fenyegető veszély elhárítására az orosz erő elégtelennek bizonyulna, bizonyára ott lesz mellette a németek és szövetségeseinek erős karja is. A sokat támadott német militarizmus, mely ma a nyugati kultúrát védte meg, a világháború folyamán szerzett hatalmi tekintélyével csirájában fogja elfojtani a fehér ember jogos vezető szerepe ellen intézhető támadásokat!

A német militarizmus, amellet, hogy minden nemzetnek elvitázzhatatlan joga, sőt kötelessége, hogy gondoskodjék saját határainak biztonságáról, ebben a két megcáfolhatatlan tényben emelkedik ez egyszerű határvédelemnél magasabb, általános emberi jelentőségre.

A középeurópai szövetségnek sohasem volt támadó jellege. Egyszerű védelmi szövetség volt. Még ha vannak is, akik a német militarizmusnak, bár azt hiszem tévesen, támadó célt tulajdonítanak, az osztrák-magyar monarchiáról azonban senki sem hiheti komolyan, hogy hódítási vággyal ment volna bele ebbe a mérkőzésbe. A monarchia egész struktúrája, a benne élő népek sokfélesége úgyszólván kizár ilyen célzatot.

A monarchia békeszeretetének eklatáns bizonyosságául szolgál egyébként az a mérsékelt, sokak által bizonyára gyengeségnek minősített magatartás, melyet a világháború kitörését megelőzőleg lefolyt balkán eseményekkel szemben tanúsított. Nem avatkozott bele, amikor egy vele szoros baráti viszonyt fenntartó szomszédos államnak, Szerbiának, uralkodóját az orgyilkosok keze megfosztotta életétől és amidőn ugyanezek trónra emelték a szerencsétlen ország jelenlegi uralkodóját; nem nyúlt fegyveréhez, nem vesztette el higgadságát akkor sem, amidőn Bosznia

annexiója alkalmával e kis országban időközben lábrakapott hatalmi hóbort valósággal orgiákat ült és egyenesen ki akarta hívni maga ellen a monarchia fegyveres erejét. Mikor pedig, a legutóbbi balkán háború folyamán, ugyanazon ország seregei keresztül-kasul járták a Balkán-félszigetet és majdnem kétszere-sére emelték országuk területét, ugyan szót emelt a balkán háború te beinek oroszlánrészét viselő Bulgária méltánytalan megrövidítésével szemben, de midőn felfogása nem találkozott a többi nagyhatalmak helyeslésével, nem ragaszkodott álláspontjához, ismét az általános európai béke megőrzése érdekében. Mikor végül a szerb hivatalos körök által támogatott nagyszerb agitáció oly fokra hágott, hogy nem riadott vissza a monarchia nagyreményekre jogosító trónörökös párjának meggyilkolásától sem, ünnepélyesen kinyilatkoztatta monarchiánk, hogy a nagyhatalmak ez ügybeni neutralitásának megóvása esetében nem kívánja Szerbia megsemmisítését, sőt területi csorbulását sem, csak arra törekszik, hogy az ott élő, már a mi existenciánkat fenyegető aspirációk gyökerükben kiirtassanak.

Ha az entente hatalmak előzetesen tudták volna, hogy a világháború folyamán mekkora ellenálló erőt leszünk képesek kifejteni, a monarchia e lépése bizonyára eredménnyel járt volna. Békeszeretetünket azonban gyöngeségnek vették, azt hitték, hogy úgy bánhatnak velünk, mint egy beteg emberrel, aki már megérett a feloszlásra.

Mindezeket nem lehet eléggé hangsúlyozni akkor, mikor az entente nemzetei által most viszont úgy vagyunk odaállítva, mint az európai béke megbontói. Tehát sem mi, sem pedig Németország nem támadott. Utóbbi csak segítségünkre sietett akkor, mikor Oroszország, teljesen indokolatlanul, a monarchiát oly mélyen megsebző Szerbia pártjára állott.

A központi hatalmak szövetségének védelmi jellegét ily körülmények között elvitatni nem lehet. Ami minket, magyarokat közelebről illet, a fent vázolt távolabbi nagy célok mellett fennmaradásunkért küzdöttünk. Az északkeletről és délről egyaránt fenyegető nyomás ellen védekeztünk, hogy úgy, amint az elmúlt évszázadok folyama alatt igen sokszor, megvédelmezzük függetlenségünket, kultúránkat és a magyar szent korona birodalmának területi sérthetlenségét. A világháború jelenlegi fázisában, azt hiszem, bizalommal remélhetjük, hogy célunkat el fogjuk érni. A magyar nemzet súlyban, tekintélyben megnövekedve fog

kikerülni a világháborúból. Vitéz, hősi katonáink vére nem folyt hiába. Ellenségeinknek az az álma, hogy az ezeréves magyar állam testét kényük-kedvük szerint szétdarabolhatják, széjelfoszlott. Sőt többet értünk el, mint amennyit a háborútól remélhattunk. A győzelmes béke, mely közösen szerzett diadalainkat előbb-utóbb koronázni fogja, nemcsak a magyar állam területi integritását lesz képes biztosítani, nemcsak az országunk fennmaradásába vetett bizalmat, a magyar nemzet jövőjébe vetett hitet fogja a külföld előtt megerősíteni, de olyan lehetőségeknek nyit utat, amelyekre a háború kitörése előtt nem is gondoltunk. Ellenfeleink konok makacssága, mellyel elért sikereinket letagadni és a háborút minél tovább kihúzni igyekeznek, a központi hatalmak és szövetségeseik seregeinek kétségtelen harctéri fölénye folytán újabb és újabb diadalokat biztosít számunkra. Vitéz szövetségeseinkkel ma urai vagyunk a Balkán túlnyomó részének, a Lovcsen hegy birtoka, az alatta fekvő Bocche di Cattaroval, az Adria kellő közepén, olyan elsőrangú hadikikötőt biztosít számunkra, mellyel az olaszok Mare nostróján a domináló szerepet mi vehetjük kezünkbe. A törökkel való szövetségünk az entente dardanellai vállalkozásának gyászos fiaskója óta ismét új perspektíváknak ad tért. Budapesten nemrégiben rohant át először a Berlin—Konstantinápolyi keleti expressz, de ez még csak a kezdet kezdete. A világ nagy országúttjai, melyek eddig túlnyomólag a tengerekre szorítkoztak, a világháború eredményei alapján eltolódásokat fognak szenvedni. Hiszen kétségtelen, hogy Anglia tengeri hatalmasság fog maradni a jövőben is, hogy mily mértékben lesz az, ma még nincs eldöntve. Lehet, hogy megtartja, de az sincs kizárva, hogy elveszti a Szezi-csatorna feletti monopolisztikus egyeduralmát. De egy bizonyos; a Kelet felé vezető utak sorában kiváló jelentőségre fog emelkedni a Hamburgból, vagy Rotterdam—Amsterdam—Berlin—Budapest—Konstantinápoly on keresztül Bagdadba és onnan Bassoráig, a Perzsa-öböl kikötőjéig vezető nagy közlekedési út. A Kelettel való forgalomban a soktonnás tengeri óriások mellett szerephez jutnak majd az acélsíneken tovarepülő mozdonyok és az emberi erő és akarat által a közigazdaság szolgálatába beállított közép- és keleteurópai folyamhálózat, a végigsikló uszályhajók. És ez a nagy országút, mely hivatva van arra, hogy Kelet és Nyugat termékeinek hatalmas kicserélő eszköze legyen, Magyarországot vágja egész szelvében keresztül! A

Keletre utazó beleül Hamburgban, vagy Amsterdam—Rotterdamban kényelmes vasúti kocsijába, még egy napig se utazott és végigrohant a nyugateurópai ember előtt annyira ismeretes, annyiszor látott, nagy virágzó városokkal, füstölgő gyárkéményekkel telt, nagy német rónán. Egyszerre csak megpillantja a Kárpátok zöldjét, az oldalukon elhintett kis házacskákkal. Közben kis magyar városok bukkannak fel. Majd előtűnik a hatalmas, nagy Duna, szakértő szemével mindjárt megállapítja, hogy mennyivel kevesebb hajót lát itt, mint a Rajnán, Elbán, vagy a Maason. Egyszerre itt van Budapesten. Egy nagy, fényes világvárosban, lüktető, forgalmas, nagy, ipari és kereskedelmi étellel, gyönyörű Dunájával, nagyszerű parlamentjével, fényes királyi palotájával, Margit-szigetével, hőforrásaival, kávéházaival és cigányzenéjével. Budapest Magyarország szive. Ami szépet itt találunk, ez nemcsak Budapesté, hanem egész Magyarországé. A szegény, kevéspénzü, de lelkes és jövőjébe fanatikus hittel bízókó nemzet ide hordta össze a rendelkezésére álló majdnem összes anyagi és szellemi erejét. Talán látnoki szemekkel sejtette előre, hogy Budapest lesz egykoron Kelet és Nyugat határmegyéjén álló talapzat, amelyről még könnyen elérhetők a nyugati kultúra által nyújtott eszközök ahhoz, hogy a Keletnek még jobbára a föld méhében rejlő erőiből új gazdasági erőforrások fakadjanak.

A németek jöttek először, valószínűleg tömegesen fognak jönni a jövőben. Szívesen látjuk őket. A német szorgalomnak és ami azzal együtt jár, a német tőkének és takarékoságnak nálunk való megjelenését nagy örömmel üdvözli úgyszólván mindenki. Nagy szerep vár rájuk az ország meglevő nagyszerű erőinek megfelelő kihasználásában, tehát a nemzeti többtermelés megteremtésében.

Mi évszázadokon át a nyugati kultúrát védve a törökök elleni harcokkal voltunk elfoglalva, ez az idő nem volt alkalmas tőkegyűjtésre. A folytonos harcok okozta örökös bizonytalanság ezenfelül bizonyos könnyelmű szellemet árasztott szét, amely legalább részben átöröklődött az utódokra is. Azután következett egy viszonylag békés korszak, a magyar társadalom akkori zöme a nemesség, a sok küzdelemben kifáradva, pihenésre vágyott. Ez volt a rendiség kényelemben, tespedésben élő kora, melyet nagy költőnk Berzsenyi ostorozott kíméletlenül és amelyről a magyar nemzet legnagyobb poétája Petőfi írta meg a «Magyar nemes»-

ben a maga kegyetlen, ennek dacára sok tekintetben találó szatírját. A múlt század harmincas-negyvenes éveiben nagy Széchenyink biztatására az általános haladás vágya szállja meg a lelket. De ezt a szép kort csakhamar elsöpörte az 1848-ban kitört szabadságharc és az azt követő abszolutizmus, mely idő alatt, mint az akkori példaszó mondotta: «sírva vigadt a magyar». Tulajdonképeni haladásunk az alkotmányos korszakkal, 1867-tel kezdődik, mely idő óta rohamos léptekkel mentünk előre, de még mindig messze vagyunk a nyugati népek közgazdasági és kulturális állapotától.

A magyar nép természetével különben az úgynevezett gascogneadok nem férnek össze. Szigorúak vagyunk önmagunk iránt. Nem kívánjuk védelmezni magunkat, tisztán látjuk fogyatékoságainkat. Még mindig nem vagyunk eléggé realisak, még mindig sok bennünk a könnyelműség, ha nem volnának ezek a hibáink, az anyagiakban bizonyára máris erősebbek volnánk. De mert nem vagyunk vakok saját gyengeségeinkkel szemben s mert szívesen tanulunk másoktól, talán nincs is messze az az idő, amikor képesek leszünk teljesen levetni hibáinkat.

A németeket, de nemcsak őket, hanem mindazokat, kik azért jönnek hozzánk, hogy tanítsanak bennünket és tőkénkkel és szorgalmukkal segítségünkre legyenek, örömmel várjuk körünkbe. A németek irántunk érzett szimpátiája egyébként újabb keletű. Azelőtt kevésbé érdeklődtek irántunk. A Németországban ma annyira közkeletűvé vált «Drang nach Osten» jelszaván kívül, amely a hamburg—bagdadi gazdasági projektben találja meg markáns kifejezését, a hozzánk való vonzódás katonai és politikai szempontokban találja meg magyarozatát. Tulajdonképen csak a háború folyamán ismertek meg közelebbről bennünket és tanulták megbecsülni a magyart.

Távol áll tőlem, hogy e sorokkal saját hazámat és annak fiait az öndicséret nagyon is kétes értékű fényében tündököltessen és talán kisebbiteni akarnám közös haderőnk egyes osztrák seregrészeinek, a tiroliaknak, a stájeroknak stb., azután Magyarországgal egy állami egységbe kapcsolt, de külön autonómiával bíró Horvátország fiainak, nemkülönben a rettenthetetlen bosnyák ezredeknek közismert vitézségét. Miután Magyarországról írok, megemlítem a magyar katonát is, de csak az egyszerű tényeket sorolom fel, olyan igazságokat, melyek mindazok előtt, kik figyelemmel kísérték a lezajlott eseményeket, közismerete-

sek és a t. olvasóra bízom, hogy levonja azoknak általános harc téri jelentőségét. A németek úgylátszik így cselekedtek és ez a egyik oka közeledésüknek.

Hindenburg első ízbeni varsói visszavonulását, Dankl részben magyar katonái fődözték. Az újabb német előnyomulásban mely Lodz elfoglalására vezetett, ott voltak a magyarok is. A; oroszok limanovai előretörését lóról leszállt magyar húszeről vetették vissza. Ez a győzelem a körülzárt Krakkó felszabadulása sara vezetett. A téli kárpáti csatában Linsingen alatt a németei a magyarokkal vállvetve küzdöttek. Arz magyar hadteste, Mackensen alatt Gorlicétól Brest-Litowskig hajtotta maga előtt az oroszokat. Kövess magyar bakái vették be Ivangorodot é; ugyancsak Kövess tábornok nagyrészen magyar katonái harcoltak Szerbiában és harcolnak ma Albániában. Magyar honvédek állnak őrt a hosszú orosz front oly gyakori támadásoknál kitett pontján a besszarábiai határon és az olasz front legrette netesebb részén, a doberdoi fensíkon, ismét a sík magyar alföld gyermekei verik vissza hónapok óta az olaszok meg-megújuló kétségbeesett, hiábavaló támadásait.

A magyar katona legendás hírének bizonyítja egyébként az a mondás, melyet egy Münchenből nemrégiben hazatért ismerősöm a nép egyszerű gyermekének szájáról hallott: «Die Ungarn sind die Bayern von Österreich!» A bajor a németek között magát tartja a legvitézebbnek. Ha egyszerű közjogi tudatlanságában be is olvasztott bennünket Ausztriába, viszont a vitézségben a magyarnak adta oda az elsőség pálmáját.

A másik ok, mely miatt közeledést tapasztalunk részükről, az a politikailag jelentékeny szerep, melyre a magyar nemzet a Habsburg-monarchiában emelkedett. A mostani magyar miniszterelnököt képességeinél, erélyénél, határozottságánál, nagy fajszereteténel és őszinte nyílt jelleménél fogva a magyar Bismarck nevével szokták megjelölni. Tény az, hogy gróf Tisza és a mögötte álló egységes magyar nemzet, mely a harctereken is fényesen megállotta helyét, erős és megbízható bástyája annak a politikának, mely a németet a magyarral egyformán fenyegető szláv veszedelemmel szemben sikerrel meg tudta védeni. Gróf Tisza nagy államférfíui kvalitásai, melyekkel döntő befolyást biztosít magának a monarchia külpolitikájának eddig valóban szerencsés vezetésére, természetesen emelik a magyar nemzet általános tekintélyét és megbecsülését is. A magyar parlament,

amely kívülre egy Apponyit, egy Andrásyt mondhat tagjainak, a nagy történelmi pillanatoknak megfelelő magatartást tanúsít a háború egész folyamán. A Habsburg-monarchia akarata, óhajtásai, a harctéri eseményekhez fűződő politikai reflexiók a magyar parlament útján hozattak a nagy világ tudomására.

Ezzel szemben nem tagadható, hogy Magyarország testvér-állama, Ausztria, az ott élő nép fajok belső széttagoaltsága, részben széthúzó törekvéseinél fogva, politikai tekintetben lassankint háttérbe szorult. Ezt nem a gúnyos káröröm hangján, hanem épen ellenkezőleg bizonyos fájdalmas érzéssel állapítom meg. Ma már Magyarország széles köreit áthatotta az az érzés, hogy a dualizmus alapján felépült monarchiában egy erős Magyarország erőssége egyúttal Ausztriának és egy gyöngye Ausztria gyöngesége Magyarországnak. A magyarság őszintén, minden utógondolat nélkül, képes volt fölemelkedni arra a magaslatra, hogy a világháború nagy eseményeit, ne csak a Kárpátok és az Adria által határolt zónán belüli, sok tekintetben kicsinyesnek mondható, hanem magasabb, középeurópai szempontból, sőt azon túlmenőleg, az emberiség általános nézőpontjából kutassa és vizsgálja és azok szerint cselekedjék. A magyarság bizonyára őszintén óhajtja és reméli, hogy a világháború komoly tanulságai nyomán Ausztriában is javulás fog e téren beállani.

Ma, sajnos, nincsenek Ausztriában egységes politikai gondolon nyugvó gouvernementális pártok, melyek képesek volnának öntudatos politikával bíró államférfiakat nevelni. A kormányzatot a hivatalok bürokratikus levegőjében nevelkedett férfiak látják el, kik pozíciójukat nem a nép elismerésének, hanem az uralkodó jóindulatának köszönhetik. A parlament pedig, mely hivatva volna, hogy a nép akaratának hű tükre, kifejezője legyen, némaságra van kárhoztatva és pedig nem az uralkodó abszolutisztikus hajlamaiból, hanem egyszerűen abból kifolyólag, mert amint Ausztriát magát, úgy tanácskozó testületét is hatalmában tartó centrifugális erők működése folytán üdvös, eredményes munkára alig volna képes.

Ha a Habsburg-monarchiának I. Ferencz Józsefben egy hosszú kor tapasztalatain és bölcseségein nyugvó fényes lelki tulajdonságokkal felruházott és népeinek szeretete által körülvett uralkodója és ha a magyar államnak a nemzeti gondolatot, a kitartást, a szívósságot oly pregnánsan kifejező miniszterelnöke gróf Tisza István nem lett volna, a monarchia egy világháború

erőpróbáját oly fényesen alig állotta volna ki. Egyrészt Ferencz József személyében megnyilatkozó uralkodói bölcsesség, másrészt gróf Tisza Istvánban megnyilvánuló erő és határozottság voltak azok a tényezők, melyek nemcsak megtartották, hanem új életre serkentették az ősi Habsburg-monarchiát.

De milyen nehéz helyzetbe került volna Németország is, ha az izoláltság szomorú napjaiban, mikor egy egész világgal kellett szembezállnia, nem támaszkodhatott volna egyetlen szövetségére, a háború folyamán hűnek, erősnek és megbízhatónak mutatkozott Habsburg-monarchiának támogatására! A monarchiát pedig erőssé, hűvé, megbízhatóvá a magyar nemzet lánglelkű vezére gróf Tisza István által képviselt és a monarchia bölcs uralkodójának helyesléssel támogatott politika tette.

Nem csoda tehát, hogy odaát Németországban megbecsülnek bennünket és súlyt helyeznek Magyarország gazdasági „térén való megerősödésére is. A német tőke tehát fel fog keresni bennünket . nemcsak szimpátiából, de politikai szükségből és okosságból, de ezenfelül azon természetes, egyszerű folyamatból kifolyólag is, mert a fölösleges tőke önmagától megkeresi azon csatornákat, melyekben további biztos, gazdaságos, megfelelő elhelyezést talál. Most pedig, amikor a háború tanulságai nyomán, a magyar állam fenmaradásába vetett hit megszilárdult, amikor a hamburg—bagdadi projekt egyenesen útmutatóul szolgál a tőkének, hogy merre keresse gyümölcsöző voltát, Magyarország lesz úgyszólván az első pihenő állomás, hol megáll, körülnéz és keresi a biztos, jól kamatozó elhelyezés lehetőségeit.

Magyarország gazdasági megerősödése és ami ezzel a legszorosabban összefügg, az osztrák-magyar monarchiának súlyban és tekintélyben való megnövekedése Németország mellett érdekében áll nemcsak a velünk közvetlenül szomszédos balkán államoknak, tehát a velünk szövetséges Bulgáriának és a semleges Romániának és Görögországnak, de érdekében van Nyugateurópa kis államainak, Hollandiának és Svájcnak, továbbá az északi skandináv államoknak, tehát a népességre bár kicsi, azonban anyagi és szellemi tekintetben kiváló és az emberiség egyetemesei érdekeiért nagy szolgálatokat tett országoknak. Bulgária vitéz karja saját jól felfogott önelhatározásából a központi hatalmak erejét gyarapítja. A többieket a világháború eddig megkímélte, de a verekedő szomszéd nagyhatalmasságok közé ékelve állandóan aggódva kémlelik, vájjon a világháború fejleményei nem fogják-e esetleg független állami létüket megtámadni.

Anglia a világháború elején azzal a nemesnek látszó kijelentéssel húzta ki kardját, hogy megvédi a kis nemzetek szabadságát. A valóságban pedig szuverenitásukat sértő módon bánt velük. Rendőri inkvizitórius eljárás alá helyezi kereskedelmüket, harctérre teszi Görögországnak, egy semleges államnak területét, azáltal pedig, hogy mesterségesen kinyújtja a háborút, szinte ki akar kényszeríteni olyan helyzeteket, amelyek a világháború örvényébe ragadhatják a kis államokat s így komolyan veszélyeztethetnék függetlenségüket.

Az a bölcs mérséklet, higgadság, mely ez országok sorsának intézőit a világháború eddigi folyamán vezette, határozott, reményt nyújt arra, hogyha szenvednek is Anglia kíméletlenségétől, a világháború borzalmaiktól megkímélve, anyagi konszolidáltóságukat megtartva, sőt gyarapítva, függetlenségük teljes birtokában fognak az őket környező vérszől és pusztulásból kikerülni.

A nemzetek élete azonban nem évekre, vagy évtizedekre, hanem évszázadokra, sőt évezredekre van berendezve. A veszély, melyet most úgylátszik sikerült szerencsésen elkerülniök, ismét felütheti a fejét egy újabb világháború esetén; a kis nemzetek függetlenségének tehát legerősebb biztosítéka az általános béke fentartása.

Ebben a tekintetben Magyarország céljai a kis államokéval teljesen kongruensek. Ha képesek is voltunk és vagyunk áldozatokat hozni a kultúráért, az emberiség egyetemes nagy céljaiért, első sorban békét szerető nép vagyunk, hódítási szándékaink nincsenek. Ha sikerült a világháború folyamán elért eredményeinket biztosítanunk, célunk kizárólag az lesz, hogy az általános békét megőrizni segítsük, hogy a béke korszakában újra nekifoghassunk a magyar nemzeti állam, a magyar közgazdaság minél teljesebb, minél szélesebb kiépítéséhez.

Hiszen a Habsburg-monarchiának, mint önálló politikai tényezőnek fenmaradása szerintünk épen azért európai szükség, mert dacára annak, hogy katonailag egyike a legerősebbeknek, egyetlen európai nagyhatalom, amelynek expanzív törekvései nincsenek. Abban a nagy világversenyben tehát, mely a nagy nemzetek részéről a gyöngébbek függetlenségét fenyegető túlzott hatalmi vágyban, vagy gazdasági téren más nemzetek érdekeire sérelmes, indokolatlan terjeszkedésekben a jövőben is meg fog nyilvánulni, a mi monarchiánk bizonyos mérséklő, kiegyenlítő szerepre van hivatva.

Ezt a szerepét pedig legtökéletesebben Németország oldalán töltheti be. Hiszen ha kilépne a szövetségből, ez a körülmény Németország izolálására vezetne, s ezzel a régi gyűlölség, mellyel Európa többi nagyhatalmai porba kívánták sújtani Németországot, sokszoros erővel kapna újból lángra. A hatalmas nagy Németország pedig, amelyről előzetesen említettem, hogy mily megbecsülhetetlen jelentősége van az emberiség egyetemes kultúrája szempontjából, amelyet polgárainak izzó hazaszeretete, páratlan áldozatkészsége, az egyes érdekeinek a közérdekben való úgyszólván teljes felolvadása tett oly erőssé; egy fényes, dicsőség-teljes múlt emlékeire, hagyományaira támaszkodva, a kétségbeesés elszántságával védekezne. Európa újból egy világháború örvényébe fulladna, amelynek következményei kiszámíthatatlanok. Viszont, ha Ausztria-Magyarország meg is marad a középeurópai szövetségbeli, mérséklő befolyást gyakorolhat a többi nagyhatalmakra olyan törekvéseknek megvalósítása tekintetében, melyek az általános európai béke szempontjából veszedelmesek lehetnek.

Ha tehát Európa kis nemzetei a velük szomszédos nagyhatalmakkal szembeni szigorú semlegesség álláspontját nem tartják elégségesnek ahhoz, hogy vele az általános európai békét és ezzel saját függetlenségük legbiztosabb zálogát megőrizték, fordítsanak különösen figyelmet arra a szerepre, amelynek betöltésére a Habsburg-monarchia van hivatva. A világ minden népe előtt nyilvánvaló, hogy nekünk expanzív törekvéseink nincsenek, így bátran vállalhatjuk majd a mérséklő, a közvetítő, a békítő és a kiegyenlítő szerepét. S emellett a világháború folyamán megmutattuk, hogy erős karunk is van, mely megbecsülést biztosít számunkra úgy barátaink, mint ellenségeink részéről; a Habsburg-monarchia gerince pedig ma — Magyarország.

Az érzelmi momentumok, amelyek bennünket első sorban Németországgal és a kis államokkal általában összekötnek, utóbbiak közül különösen Hollandiával és Svájjal, igen régi keletűek. Mi is görcsösen, féltékeny gonddal örködtünk saját szabadságunk, saját függetlenségünk fenmaradásán — ők is. Ha az erőszak időnkint diadalmaskodott is, a szabadság gondolata megújult erővel tör előre nálunk is — náluk is. Mártírjaink vannak, — nekik is, akik nemcsak a saját nemzetük függetlenségeért, de az emberiség legdrágább kincseiért, a lelkiismereti, a gondolat- és vallásszabadságért véreztek el.

Erősítsük meg az érzelmi momentumokon nyugvó lelki közösséget gazdasági téren is. Jöjjön hozzánk Németország mellett Hollandia és Svájc is tökéjével, szorgalmával. Legyenek tanítómestereink, tanítsanak meg bennünket dolgozni, takarékosnak lenni, tegyenek bennünket az anyagiakban is erőssé és hatalmassá.

A gazdaságilag mainál sokkal erősebb Magyarország megingathatatlan alapja lesz a monarchia egész Európára áldást-hozó békepolitikájának, amely amellet, hogy továbbra is hű és a mainál értékesebb szövetségese marad Németországnak, a többi összes európai nagyhatalmakat fölülmuló békeszeretetével hatalmas vára lesz a kis nemzetek szabadságának!

II.

Magyarország természeti erői és egy kis népesedési statisztika. — At amerikai kivándorlás. — A magyar birtokmegoszlás és termelés a világháború előtt. — Teendők a világháború után a termelés szempontjából. — Városaink fejlődése. — A halandóság számainak csökkentése.

Magyarország területre Európa hatodik országa. Kiterjedése 324.851 km., nagyobb Angliánál, Ausztriánál és Olaszországnál, népességre azonban a maga 20,886.000 lakosával csak a nyolcadik helyet foglalja el. Angliának 45,365.000, Olaszországnak 34,686.000, Ausztriának 26,150.000 lakosa van. Népsűrűsége a területhez viszonyítva természetesen nem mondható ily körülmények között kedvezőnek. Magyarország a török hódoltság ideje alatt úgyszólván két évszázadon keresztül harcterület volt, az ország gyéren lakottsága ebben a körülményben találja magyarázatát. Míg például Hollandiában 180, Belgiumban 255 lélek, Magyarországon az összlakosságból csupán 64 lélek jut egy négyzetkilométerre.

Pedig Magyarország földje egyike a legtermékenyebbeknek, vele legfeljebb Besszarábia, Mezopotámia vetekedhetik. És ha még ehhez hozzávesszük, hogy az újabban folytatott geológiai kutatások kétségtelenül igazolták, hogy nemcsak Erdélyben, hanem a Nagyalföld medencéjében, sőt Magyarország nyugati részén, az úgynevezett Kiskárpátok tövén a földgáz, a műtrágyagyártás szempontjából annyira fontos kálisó, továbbá a kőolaj

alakjában rengeteg kiaknázatlan energia van még elrejtve, amelyek okszerű kihasználása, egyrészt egy intenzív mezőgazdaságnak, másrészt egy virágzó ipari fejlődésnek veheti meg alapját, bátran állíthatjuk, hogy Magyarország lakossága felemelkedhetnék a mainak kétszeresére is, anélkül, hogy az ilyen mértékű szaporodás a pauperizmus veszélyét rejtene magában.

Azt pedig, hogy Magyarország erőinek okszerű kihasználása mellett, jogosan számíthat egy ilyen irányú fejlődés bekövetkezésére, igazolja az a kétségtelenül örvendetes jelenség, hogy a születések és a halálozások arányszáma tekintetében Magyarország foglalja el az első helyet Európa összes államai között. Az a viszony, mely az 1000 lélek után számított születések száma és az ugyancsak 1000 lélek után számított halálozások száma között fennáll, az 1902—1906. években átlagos számítással (Matlekovits Sándor szerint) a következő eredményt adta: Magyarországon 10.3, Olaszországban 7.6, Hollandiában 7.3, Németországban 6-7, Ausztriában 6.3, Svájcban 5.6, Belgiumban 5.1, Angliában 5.1, Franciaországban 3 többszűletést.

A születések száma, 1000 lelket véve alapul, Magyarországon az 1904—1908. években 36'3-re rűgott. Hogy ez milyen kedvező jelenség, igazolja az a körűlmény, hogy ez a szám Ausztriában 34-8, Németországban 34, Hollandiában 30.9, Franciaországban pedig 20.7-et tett ki.

Sajnos, hogy a halandóság a születések nagy számával szemben igen nagy. Magyarország ezen a téren az utolsó helyet foglalja el, noha a javulás itt is szembeszűkű, mert míg a halandóság 1000 lélek után az 1876—1880. években 36.4-re rűgott, ez a szám az 1902—1906. években 26.1-re szállott alá. De még ez a szám is rendkűvű magas; Hollandiában pl. az említett években ugyanez a szám 15.6-et, Svédországban 15.2-et, Olaszországban 20.9-et tett ki.

A magas halandóság dacára a természetes szaporodás Magyarországon, mint láttuk, igen nagy. Az évenkinti szaporodásnak az összlakosság több mint 1%-ára kellene emelkedni és ennek dacára a legutűbbi népszámlálás adatai szerint a tényleges évi szaporulat csupán 0.85 %-ot tett ki, ezzel szemben Ausztriában 0.90, a német birodalomban 1.15%-ra rűgott az évi szaporulat. Magyarországon az évi szaporulat az 1890—1900. években tényleg 1.03% volt. A visszaesés ezen a téren a nagy-

mértékű amerikai kivándorlás számlájára irható. Míg az 1886—1890. években átlagos számítással évenként 25.725 lélek vándorolt ki Amerikába, addig ez a szám az 1906—1910. években 157.188 lélekre szökött föl. Legnagyobb volt a kivándorlás az 1907. évben, amikor 209.109 ember hagyta el hazáját.

Ha pedig figyelembe vesszük azt a nagymérvű vérvesztést, melyet Európa népei a jelenlegi világháború folytán szenvednek, akkor kétszeresen szembetűnik annak a nagy fontossága, hogy Magyarország a születések és halálozások arányszáma tekintetében minő helyzetben volt a háború előtt. Egy nemzet szaporodásának és fönmaradásának feltételeit elsősorban mégis a születések kedvező száma adja meg. Hiszen kétségtelen, hogy a férfinépeség egy jelentékeny részének a háború folyamán történt elpusztulása következtében bizonyos visszaesés lesz e téren, legalább átmenetileg, tapasztalható, de ez a visszaesés még sem lesz oly nagy, mint azokban az államokban, melyek már a háború előtt a természetes szaporodás folytonos apadását csupánán halandósági számainak csökkentésével tudták némileg ellensúlyozni. A háború által okozott vérvesztés pedig szaporítani fogja az itthoni munkaalkalmakat s ez csökkenteni fogja a kivándorlást, sőt, impulzust fog adni a tengerentúlra elszakadt véreinknek is ahhoz, hogy tömegesen térjenek vissza hazájába. Köztudomású, hogy az összeköttetés Amerikába szakadt honfitársaink túlnyomó része és az itthonmaradottak között sohasem szakadt meg. A kivándorlók legnagyobb része magyar maradt Amerikában is, nem új hazát kerestek ott, hanem a megélhetés és a tőkegyűjtés eszközeit. És itt egy érdekes jelenség ötlük szemünkbe, mely hozzátartozik a magyar kivándorló természetrajzához. Az amerikai magyar, ha túlnyomólag gyári üzemekben érvényesíti is ott munkaerejét, legalább jelentékeny részében, a maga gondolkozásában, lelki világában magyar földművelő marad, ki azért vándorolt ki, hogy verejtékes munkája árán szerzett pénzen idehaza földhöz jusson.

A földbirtokeloszlás Magyarországon ezidőszerint nem mondható kedvezőnek. Amíg Németországban a gazdaságok 76%-a 5 hektárnál kisebb birtokra esik, addig nálunk csupán 52%-a. Míg Németországban ezek a kisbirtokosok az ország művelés alatt álló területének 15%-át tartják kezükben, addig nálunk csupán 0.15%-át. 100 hektárnál nagyobb gazdaság Németországban a meszmívelt területnek több mint 23%-a,

nálunk 45, olyan gazdaságok pedig, amelyek 1000 hektárnál nagyobb területet tartanak kezükben, az ország területének 35%-át teszik. És ezeknek a nagybirtokosoknak száma csupán 3390-et tesz ki, az összes birtokosoknak 0.88%-át. A nagybirtok jelentékeny része kötött birtok, az államé, községeké, egyházaké és családi hitbizományok tartozéka. 9,683.000 hektár, tehát 34.39%-a a megművelt területeknek kötött birtok. Franciaországban 14%, Belgiumban 19%, Poroszországban 22%-a az ország területének kötött birtok. A nagybirtokok túlsúlyából származó hátrányokat egy körülmény nálunk mindenestre mérsékli; a nagybirtokok 42.34%-a erdő és 13.07%-a legelő, tehát olyan művelési ágakhoz tartoznak, melyek helyesen csakis mint nagybirtokok kezelhetők. (L. Matlekovits: Die Volkswirtschaft Ungarns című tanulmányát.)

Természetes, hogy a földbirtokeloszlás még így is kedvezőtlen és egyik oka volt a tömeges, kivándorlásnak. A kisgazdaságok száma aránylag csekély, a földáruk a kicsinyben való vásárlásnál igen magasak; a kereseti viszonyok pedig általában nem voltak olyanok, amelyek azoknak, kik apáiktól földet nem örököltek, megadták volna a lehetőséget, hogy munkájuk révén idehaza annyit gyűjtsenek, hogy azon földet tudjanak vásárolni, így indult meg az amerikai kivándorlás, a magyar földnek szeretete volt az, mely a magyar földmunkást arra hajtotta, hogy hazája földjét elhagyva, beletemetkezzék az amerikai gyárkémények komor füstjébe. És ha a néki szokatlan és ennekfolytán kétszeresen nehéz munka árán pár ezer dollár, az ő szemében csodálatosan nagy vagyonhoz jutott, akkor sietett vissza hazájába, hogy munkája gyümölcsét földdé változtassa át és vissza térhessen kedvelt foglalkozásához.

Az amerikai kivándorlásnak a magyar birtokpolitika szempontjából igen mélyreható jelentősége volt. A magyar közép- és nagybirtok a földmunkások nagymértékű kivándorlását erősen megérezte. A napszámbeérek emelkedtek, a termelés ennekfolytán megdrágult, viszont igen sok birtokosnak hiányzott a megfelelő tőkéje ahhoz, hogy a munkáskezek hiányát gépi erővé pótolja, nem volt megfelelő tőkeereje ahhoz sem, hogy egyél beruházások útján is, a birtok hozamképességét olyan mértékben emelje, hogy ellensúlyozni tudja a mezőgazdasági termelésnek a fentvázolt viszonyok következtében beállott megdrágulását

Termett ugyanis az utóbbi években átlag hektáronként:

búza		rozs	árpa	burgonya
Nálunk	12.8	11.9	11.7	75.4
Ausztériában	13.4	13.8	14.1	90.6
Németországban	20.7	17.2	19	135.1 métermázsa.

A terméseredmények a termelés megdrágulása dacára körülbelül ugyanazok maradtak. Ezzel szemben megjelentek az Amerikából hazajött, némely vidéken idehaza is anyagilag megerősödött, pénzzel rendelkező kiscgazdák és földmunkások, akik a birtok megvételére és annak parcellákban maguk között való felosztására egyesülve, a közép- és nagybirtokosoknak olyan összegeket ajánlottak föl birtokáért, mely biztos kamatozású értékpapírokban elhelyezve, sokszorosan felülmúlta a birtokából általa eddig elért jövedelmet.

Körülbelül 10—15 év óta megindult a közép- és nagybirtokoknak parcellákban való földarabolása, amely azóta pénzintézeteink egy jelentékenynek mondható üzletágává nőtte ki magát. E folyamat bizonyára előnyös abból a szempontból, hogy új tűzhelyeket teremt és azzal emeli a népszaporodást, rendezett, állandó viszonyok közé helyez egyes családokat és ezzel csökkenti a halandóságot, azonban alig bír befolyással az általános terméseredmény emelkedésére.

A magyar földműves ugyanis az okszerű művelés tekintetében általában mögötte áll a nyugati népek földművelőinek. Földjeit gyéren trágyázza, műtrágyát ritkán használ. Községeinkben járva, sok helyütt tapasztalhatjuk, hogy a falusi gazda a trágyáit, ezt az egyszerű, természetes és a földjavításra oly kiválóan alkalmas eszközt, bizonyos, sajnos mindeddig egészen le nem vetkőzött, keleti nemtörődomséggel, nem gyűjti össze, hanem a közegészségügy alapos kárára ki hagyja futni az utcára. Beruházásokra szolgáló tőkével ritkán rendelkezik, ha új birtokot vásárol, ezt rendszerint tekintélyes bankteherrel veszi át, saját munkaerejére pedig hitelt nehezen, vagy egyáltalában nem kaphat. A földeket azért képes drágábban fizetni, mert igénye alig van, a földet maga munkálja családjával, munkája értékét pedig nem számítja és rendszerint kevesebbet, többet igen ritka esetben produkál a közép- és nagybirtokosoknál.

Ily viszonyok között köszöntött be a világháború, amelynek lezajlása után, ha majd vissza akarunk térni a háború előtti normális állapotokra, az első szembeszökő tünet lesz a mezőgazdasági termelésben, a háború által okozott vérvesztés következtében, a szükséges munkaerő fokozott hiánya. Ez a körülmény gyökeres változást fog előidézni a magyar mezőgazdasági termelés eddigi rendszerében. A munkáskezek hiánya előreláthatólag oly mértékű lesz, hogy a magyar gazda akarva nem akarva, kénytelen lesz áttérni a mezőgazdasági gépek nagyobbértékű használatára. Ez a körülmény természetesen lendületet fog adni a magyar mezőgazdasági gépiparnak, mely különben már a háború előtt is elég tekintélyesnek volt mondható.

A tőkével nem rendelkező közép- és nagybirtokosok azonban a termelés nehézségeit fokozott mértékben fogják érezni. Amerikába szakadt véreink pedig már a korona és a dollár jelenleg rendkívül nagy és a háború után is legalább egy ideig előreláthatólag ugyancsak jelentékeny diszázsióbeli különbsége által is a hazatérésre fokozott mértékben csábítva, tömegesen fognak visszatérni hazájukba. E két körülmény összejátszásának valószínűleg az lesz a következménye, hogy a közép- és nagybirtok fölaprózása a háború után hatványozott mértékben fog folytatódni, sőt kilátás van arra, hogy amint az pl. Angliában régóta gyakorlatban van, meg fog honosodni nálunk is, a jogi természetüknél fogva el nem idegeníthető holtkézi és hitbizományi birtokoknál, az úgynevezett kisbirtokok rendszere, így tehát ismét sok, ma legalább részben Amerikába szakadt, vagy idehaza sok hányattatásnak kitett család jut majd otthonhoz, biztos, rendezett existenciához.

Nemzetgazdasági nézőpontból, amint helytelen a közép- és nagybirtokok túlsúlya, mely a magyar birtokviszonyokat eddig annyira jellemezte, ép úgy káros volna, különösen a magyar középbirtoknak teljes eltűnése. A tőkével rendelkező középbirtokos az okszerű gazdálkodás tekintetében hivatva van arra, hogy tanítómestere legyen a kisbirtokosnak. A magyar földművelő konzervativizmusában gyökerező föld iránti tiszteletnél fogva tekintélynek ismeri el általában a nagyobb birtokost, aki ennél fogva hivatva van arra is, hogy nagyobb anyagi függetlenségénél és magasabb intelligenciájánál fogva vezetője legyen a népnek a közéleti kérdésekben is. Emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az östermelésnek és ezzel

kapcsolatos mezőgazdasági iparnak van számos, igen fontos ága, mely a kisbirtokok egyesítése útján, vagyis szövetségi alapon, vagy egyáltalában nem, vagy csak jelentékeny nehézség árán volna fenttartható és fejleszhető.

Magyarországot földjének kiválósága és népének e foglalkozáshoz való ragaszkodása par excellence mezőgazdasági állammá tette. Az fog maradni a jövőben is. Ahhoz azonban, hogy teljes mértékben betöltse azt a hivatását, melyre, mint Európa éléskamrája hivatva van, támogatásra van szüksége, egyrészt a háború folyamán szenvedett vérvesztésének pótlása, másrészt a fokozott gazdasági tevékenység és a gazdasági és birtokpolitikai rendszerváltoztatás rázkódtatás nélküli keresztülvitelében, melyet a világháború várható következményei fognak nálunk egyszerre aktuálissá tenni. Az alábbi néhány számadat igazolni fogja, hogy Magyarország az előbbvázolt, sok tekintetben kezdetleges és különösen tőkében és legalább részben megfelelő szakismeretben szűkölködő és a birtokeloszlás szempontjából előnyösnek semmi esetre sem mondható mezőgazdasági rendszerében az általános európai termelés szempontjából már eddig is minő eredményeket volt képes felmutatni.

Magyarország mezőgazdasága 1911. évben 5731 millió korona értéket produkált, ebben a termelt gabonaneműek értéke több mint kétezer millióval szerepelt. Franciaország ugyan ezen évben 3000 millió értékű gabonát termelt. Magyarországot 1912. évi 50 millió métermázsza búzatermésével csupán Oroszország és Franciaország előzte meg, viszont ugyanazon évi 52 millió métermázsza tengeri termésével megelőzte Európa összes államait. Igaz, hogy Franciaország mezőgazdasági össztermése 1911. évben 11.275 millió frankot tett ki, azonban e termésben jelentékeny szerepet játszottak a virág, a kerti és hüvelyes vetemények, amelyek termelése nálunk, noha arra a viszonyok minden tekintetben alkalmasok volnának, jelentékenynek egyáltalán nem mondható, azután a bor, amelyből Franciaország egyedül 1338 millió frank értéket produkált, míg nálunk az csupán 90 millió koronával szerepel az 1911. évi összeredményben.

Pedig a hazai borok minőség dolgában a franciával teljes mértékben kiállják a versenyt, Ruszt, Sopron, Pozsony, Pest-nógrád, Buda, Sashegy, Somlyó, Neszmély, Eger, Visonta, Miskolc, Tokaj, Érmellék, Ménes, Magyarád, Versec, Fehértemplom, Szekszárd, Villány, Pécs, Balaton, Marosvölgy borai versenyez-

nek a világ első boraival. Ha megfelelő külföldi összeköttetések útján hazai borainkat világcikké tudnók tenni és ha megfelelő tőkebefektetések útján a szőlőültetésre kiválóan alkalmas területeinket legalább a fillorszera fellépte előtti magasságra tudnók felemelni, amikor a szőlővel beültetett terület 1861—1865-ig terjedő időben 360.000 hektárt tett ki, a magyar bor mezőgazdasági termelésünk egy igen jelentékeny tényezőjévé válhatna. Magyarországon a szőlővel beültetett terület ma mindössze 128.431 hektárt tesz ki.

Magyarország állatállományát a jelenlegi világháború rendkívül megapasztotta, pedig állattenyésztése a háború előtt elég tekintélyesnek volt mondható. Több mint két millió lóállományával a negyedik, több mint hét millió szarvasmarhaállományával az ötödik, hét és fél millió sertésállományával a harmadik, nyolc és fél millió juhállományával az ötödik helyet foglalta el Európa államai között.

Összefoglalva már most az elmondottakat, mezőgazdasági termelésünk intenzívvé tételéhez és ehhez képest a magyar faj szaporodásának előmozdításához szükséges volna elsősorban a világháború által okozott vérvesztés megfelelő pótlása, tehát Amerikába szakadt honfitársainknak rendszeres és idehaza megfelelő egzisztenciát nyújtó visszatelepítése, az emberi kézi erőnek részbeni pótlására a magyar mezőgazdasági gépipar megfelelő fejlesztése, a gépekhez szükséges olcsó hajtóerő előteremtése, tehát a létező földgáz és kőolaj mezőknek mielőbbi feltárása és azoknak a hazai közgazdaság szolgálatába való sürgős beállítása. A magyar föld hozamképességének emelésére műtrágyagyárak létesítése. Támogatása annak a természetes alapon megindult folyamatnak, mely a magyar birtokmegoszlás tekintetében helyes arányokat kivan létrehozni. Közép- és kisbirtoknak hitelnyújtás útján való megerősítése mellett az úgynevezett latifundiumoknak közép- és kisbirtokokra való feldarabolása, a jogi természetüknél fogva elidegeníthetetlen holtkézi és hitbizományi birtokok ekemivelés alatt álló, vagy nem abszolút erdő- és legelőtalajjal bíró területeinek közép- és kisbérletek útján való hasznosítása. A gyors, olcsó, mindenre kiterjedő mezőgazdasági hitelnek általában való szervezése. Az ország állatállományának, külföldi import útján is, rekonstruálása. Mintagazdaságoknak a külföldi tapasztalatoknak a hazai viszonyokba való beillesztése melletti létesítése.

Mindeme nagyfontosságú feladatok megoldása oly nagy tőkeerőt, annyi tapasztalatot és szakismeretet igényel, melyekkel a magyar közgazdaság, amely elvégre ma még gyermekéveit éli, egymagában alig rendelkezik. Az erdélyi földgázmezők már évekkkel előbb föltárultak, most végre a «Deutsche Bank» révén alakult német-magyar konzorcium vállalkozott a föltárt erdélyi gázmezők 40%-ának hasznosítására. A gázmezők nagyobbik része tőkeszegénységünk és a vállalkozási kedv hiánya folytán, közgazdasági életünknek mindenesetre hátrányára, továbbra is meddőségre lesz kárhozthatva. És ez így van, sajnos, a magyar közgazdasági élet sok más ágában is. Pedig egy tőkeerős, a szükséges munkaerővel rendelkező és helyes irányban vezetett magyar gyár mezőgazdaság és azon nyugvó mezőgazdasági ipar, tehát a malom-, cukor-, szesz-, sör-, keményítő és húsipar, nemcsak Magyarországnak, hanem azon országoknak is, melyekben megvan a vállalkozási kedv és megvan a magyar viszonyok konszolidáltsága iránti bizalom is ahhoz, hogy tőkénkkel és szorgalmunkkal párosult szakértelmünkkel idejűjjenek, igen nagy meggazdagodásuknak vetheti meg alapját.

Aki Magyarország gazdasági jövőjével foglalkozik, soha egy pillanatra sem feledkezhetik meg földjének jóságáról, erről az úgyszólván kiapadhatatlan energiáról, mely megfelelően kihasználva megingathatatlan bázisa az ország jövőbeni boldogulásának. Egy intenzív mezőgazdaság emelni fogja az általános jólétet, az általános fogyasztást és ezzel meg fogja vetni az alapját az egészséges ipari fejlődésnek is.

Magyarország évi ipari termelése jelenleg mintegy 3000 millió koronára tehető. Ebben a kisipar 800—900 millióval szerepel. A többi nagyipari termelés, mely összesen mintegy 500.000 lóerővel dolgozó, közel 5000 gyárban körülbelül 400.000 munkást foglalkoztat. Ezek a számok összezsugorodnak, ha összehasonlítjuk őket a nyugati iparállamok hasonló számadataival, azonban nem szabad elfelednünk, hogy a magyar nagyipar fejlődése teljesen ujkeletű és legföljebb 30—40 éves múltra tekinthet vissza.

Egy figyelemreméltó körülmény magyar városainknak az újabb évtizedekben végbement örvendetes megnövekedése. Ha ez idő szerint még messze is vannak, az egyetlen igazi nagy várost, Budapestet kivéve, a nyugateurópai értelemben vett nagy városoktól, mégis oly szembeszökő fejlődést mutatnak, mely

csattanós tanújele az ország ipari és kereskedelmi téren való haladásának. Az ország fővárosa, Budapest pedig a külvárosokkal már az egy milliót is meghaladó lakosságával, rövid néhány évtized alatt olyan szédületes növekedést mutat fel, melyhez Európában egyedül Berlin fejlődése hasonlítható. Vidéki városaink közül Szegednek, Szabadkának, Debrecennek 100.000 körüli, a külön autonómiával bíró Horvátország fővárosának Zágrábnak, továbbá Pozsony, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvárnak 70.000 körüli, Győr, Pécs, Kassa, Miskolc, Nyíregyháza, Kecskemét, Fiúménak 50.000 körüli, Sopron, Szombathely, Újvidék, Brassó városoknak 30—40.000 körüli lakosa van. Itt természetesen csupán a jelentékenyebb ipari és kereskedelmi gócpontokat soroltam fel, amelyek fejlődése különösen szembeszökő. Ebből a szempontból említésre érdemes még az erdélyrészi Székelyföld fővárosa Marosvásárhely, mely egy meglehetősen jelentéktelen városkából az utolsó két évtizedben közel 30.000 lakosságú, élénk forgalmú várossá fejlődött és a százalékszerű szaporodásban a legutóbbi évtizedben magát Budapestet is megelőzte.

Városaink újabb időben tapasztalható rohamos fejlődése fokozott feladatok elé állította a magyar társadalmat azon veszélyek leküzdése tekintetében, amelyek az emberek tömeges együttlakásából kifolyólag a halandóság számainak növekedéséből állhatnak elő. A magyar nemzet áldozatkészségének tudható be, hogy dacára a fentvázolt fejlődésnek, a halandóság számai tekintetében nemcsak hogy visszaesés nem állott be, sőt ellenkezőleg, nálunk e téren újabb időben javulás tapasztalható, noha a halandóság számai egyéb államokéhoz viszonyítva, még ma sem mondhatók kedvezőknek.

A halandóság leküzdésében egyébként az állam, a városok, a községek karöltve haladnak a társadalommal. Hogy csak néhány példát említsek, a budapesti és kolozsvári egyetemek orvosi fakultásai, tanáraik kiválósága és intézeteiknek teljesen modern felszerelése és berendezése tekintetében díszére válnának az általános fejlődés magas fokán álló bármely kultúr-országnak. A magyar törvényhozás pár év előtt törvényt alkotott, amellyel a községi orvosok javadalmazásához jelentékeny államsegéllyel járult hozzá. Ez az intézkedés, amelynek hatása már eddig is mutatkozik, bizonyára nagy mértékben fog hozzájárulni ahhoz, hogy a közegészségüggyel kapcsolatos fel-

adatok elvégzése még a legtávolabbi és talán egyébként elmaradott vidékeken is hivatott kezekbe kerüljön. A több mint tíz esztendő múlttal bíró magyar állami gyermekvédelmi törvény pedig egy ép oly humánus, mint a halandóság leküzdése szempontjából rendkívül fontos gondolatot, az elhagyott gyermeknek az állami gondozásra való feltétlen jogát iktatta törvénybe. E törvénnyel megelőztük Európa összes államait. Az elhagyott gyermekek 14 éves korukig az ország egész területén működő és egymástól megfelelő távolságra létesített gyermekmenhelyek útján, külön e célra kijelölt jólevegőjű, falusi községekben lakó és a gyermekek eltartására vállalkozó családoknál helyeztetnek el gondozás céljából. A fölmerülő tartásdíjakat pedig a gyermek 7 éves koráig az állam, azontúl pedig az illetégségi község viseli. Jelenleg több mint 60.000, egyébként a valószínű elpusztulás veszélyének kitétt gyermek részesül az állami gyermekmenhelyek útján megfelelő gondozásban. Mint figyelemreméltó intézkedés megemlíthető ezenkívül, egyrészt az országos mezőgazdasági, másrészt az országos ipari munkás balesetbiztosító pénztárnak néhány év előtt törvényhozási utón történt megalkotása.

A felsorolt alkotások inkább általános jellegűek és ha feltétlenül hozzá is járulnak a városi lakosság halandóságának enyhítéséhez, nem tekinthetők olyanoknak, melyek az emberek tömeges együttlakásánál előforduló bajok, a rossz, egészségtelen, túlszűfolt lakásokból, a szennyvíz meg nem felelő elvezetéséből, azután az egészségtelen víz élvezetéből származó járványok és egyéb betegségek ellen közvetlen védelmet nyújtanának.

E veszélyek leküzdésének leghatalmasabb tényezői a magyar építőipar fellendülése mellett, kórházaknak, városi csatornázási és vízvezetési műveknek létesítése volna, ami egyrészt az építőipar, másrészt a városok hitelszükségleteinek megfelelő kielégítését tenné szükségessé. A magyar városok haladása egyébként közegészségügyi téren is szembeszökő. Igen sok városunk a régi, rendetlen, falusias külsőt levetve, tiszta, csinos, egészséges házsoraival és figyelemreméltó közegészségügyi intézményeivel, mint követendő példa jár a többi előtt. E téren természetesen ugyancsak a főváros vezet. Városaink azonban, Budapestet sem véve ki, általában erősen érzik az ország töke-szegény voltát és ennek folytán a beruházásokhoz szükséges köl-

csönök megszerzésének nehézségeit. Pedig a magyar városok közül számosan, így különösen a Nagyalföld városai, ezek közül ismét elsősorban kell megemlítenünk fővárosunkat, óriási határral rendelkeznek. Budapest kiterjedésre nézve a kontinens legnagyobb városa. És e nagy kiterjedéssel bíró városokban a föld egy igen jelentékeny része városi tulajdon. A földművelés belterjes irányban való fejlődése, az egyes adóalanyok adófizető képességének általános emelkedésén kívül még azért is szerves összefüggésben áll a magyar városok nagy részénél a fokozott hitel igények kielégítésével, mert a föld hozamképességének általános megnövekedésével karöltve jár a magyar föld abszolút értékének emelkedése is; igen sok városnak, mint nagy kiterjedésű földbirtok tulajdonosának, emelkedni fog tehát hitelképessége is.

III.

Közlekedési rendszerünk a világháború előtt. — A többtermelés és a közlekedés. — A jövő Budapest közgazdasági képe. — A vasúti decentralizáció.

Visszatérve most már Budapest főváros nagyszabású fejlődésére, megállapíthatjuk, hogy csodálatos emelkedéséhez nagy mértékben járult hozzá az a centralisztikus szervezet, mely a mi vasúti hálózatunknak oly jellegzetes tulajdonsága. Vasúti fővonalaink a szélrózsa minden irányában Budapestről futnak szét, mint tápláló erei a főváros virágzó kulturális és gazdasági életének. E fejlődésben a Dunának, ennek a hatalmas nagy folyamnak, mely fővárosunkat derékban szeli ketté, másodrangú szerep jutott. Pedig a Duna hajózható hossza Ulmtól a torkolatig, Sulináig, 2469 km., ebből Magyarországra esik 920 kilométer, magyarországi, ma csak részben hajózható, azonban aránylag nem jelentékeny költséggel víziközlekedésre alkalmassá tehető mellékfolyóinak hossza, hozzászámítva a tervbe vett Duna-Tisza, Duna-Száva csatornákat, mintegy 4300 km.-t tenne ki.

Magyarországnak ma csak 2511 km. hosszú, gőzhajókkal járható víziútja van. A magyar vízberuházásokról szóló 1908. évi 44. t.-c. alapján végrehajtandó munkálatok befejezése után mintegy 15—20 év múlva, 650 tonnás uszályokkal hajózható folyóinak hossza körülbelül 1749 km.-rel fog növekedni. Tőke-

szegénységünkre vall ismét, hogy ezeket a magyar közgazdaság érdekeire, mint később látni fogjuk, annyira fontos munkálatokat csupán ily hosszú időre elosztva voltunk képesek előírni. A Duna nem a természetes forgalom irányában keletről nyugatra, hanem azzal ellenkező irányban foly és Középeurópának az Atlanti-óceánba ömlő nagy folyóival összekötve nincs, emellett a kelet felé irányuló forgalomnak a Vaskapu szabályozása dacára a magyar Alduna szakaszon még mindig jelentékeny akadályokkal kell megküzdenie. A magyar¹ vízihálózat jelenlegi állapotában nagy baja ezenkívül a magyar hajózás fejlődésének, hogy a Duna legjelentékenyebb mellékfolyója a Tisza, mely ismét számos hajózásra alkalmas, illetve arra kevés költséggel alkalmassá tehető folyót fogad magába, Budapesttől a forgalmi centrumtól távol, a délmagyarországi Titelnél ömlik be a Dunába, továbbá, hogy a Duna másik nagy mellékfolyója, a Száva, mely geográfiai fekvésénél fogva hivatva volna arra, hogy az Adria felől Magyarország felé irányuló forgalmat legalább részben közvetítse, ismét az ország központjától távol, a határszéli Zimonynál egyesül a Dunával.

Kétségtelen, hogy a mezőgazdasági termények túlnyomó részben tömegáru természetűek és azok elfuvarozására a szállítás olcsóságánál fogva legalkalmasabb közlekedési eszköz a viziút. De ezenkívül a viziútnak nagy fontossága van azért is, mert az ország legtermékenyebb, tehát azon része, hol egy belterjes gazdaság alapfeltételei egyébként megvannak, majdnem teljesen nélkülözik a közutak alapozásához és burkolásához szükséges kőanyagot. A nyers kő pedig a legtipikusabb tömegáru jellegével bír, mely a drága vasúti szállítás költségeit alig, vagy egyáltalában nem bírja, s így csak az olcsó viziszállítás esetén válik nagy tömegben forgalomképesé.

De a gyáripar további fejlesztése szempontjából is végtelen jelentőséggel bír az olcsó viziszállítás lehetősége. A legkülönbözőbb iparágak, a malom, cukor, szesz, keményítő, sör, műtrágyagyárak, a gyümölcskonzerváló és feldolgozó, fafeldolgozó, fadesztilláló, nád- és szalmaterményeket feldolgozó gyárak, az építőipar már meghonosodott és ezután meghonosítandó ágazatai, a téglá, keramit, műkőipar, az agyagipar számos ágazata, a vas- és fémipar, továbbá a vegyszeti ipar számos ága csupán a különböző nyersanyagoknak és félgyártmányoknak a termelési helyről a feldolgozási helyre való olcsó elszállítás-

hatása esetén lesznek képesek az állandó és biztos fejlődés útjára térni.

Ily körülmények között önként felmerül a kérdés, hogy képesek leszünk-e egy expanzív közgazdasággal együttjáró többtermelés esetén kielégíteni azokat az igényeket, melyek a termények olcsó és biztos elfuvarozásával és piacra hozásával kapcsolatosak. A kérdést voltaképpen meg kell fordítanunk. Az a nemzetgazdaságiam alaptétel, hogy a meglévő forgalmi ut teremti meg a forgalmat, hogy a közgazdasági élet teljes expanzivitása csupán egy tökéletes közlekedési rendszer mellett képzelhető és hogy milyen nagy jelentősége van épen a viziutnak egy olyan par excellence mezőgazdasági államban, mint aminő Magyarország, a magyar közgazdasági körök előtt is ismeretes. És ennek dacára a mi viziforgalmunk a nyugati államokéhoz képest jelentékenynek egyáltalában nem mondható.

Aki járt valaha a Rajnán, Elbán, vagy Hollandia és Franciaország kisebb-nagyobb folyóinál és látta azt az élénk életet, melyet e folyók hajózási forgalma a mi Dunánkéhoz képest mutat, az szinte önkéntelenül is kérdezni fogja, hogy a mi hajóforgalmunk csekély voltának vajjon mi lehet oka. Felületes szemlélő közgazdasági viszonyainknak elmaradottságát fogja valószínűleg vádolni. De ez a válasz azokat, kik a való okot a viszonyok belső igazságában keresik, ki nem elégítheti. Hisz, ha a hajózásra vonatkozó statisztikai adatokat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy Magyarországon, hol 100 km^2 -re, dacára vízihálózatunk jelenleg még ki nem épített voltának, már ma is 0.95 km hajózható viziút esik, a hajóforgalom 100 km^2 -re 434.000 tonnakilométer. Ezzel szemben Németországban, hol 100 km^2 -re 1.85 km hajózható viziút esik, a hajóforgalom 100 km^2 -re viszont már $2,780.000$ tonnakilométer. Nálunk tehát a hajózható viziutakból körülbelül félfannyi esik 100 km^2 -re, mint Németországban, a forgalomból pedig csupán hatodréssz annyi. Túlzás volna, ha ily viszonyok mellett hajóközlekedésünk ' ily mértékű elmaradottságát kizárólag közgazdasági viszonyaink általános fejletlenségének tudnók be.

A kérdés közelebbi megvilágítására a következő adatok szolgálnak: a mesterséges csatornák és csatornázott folyók hossza Németországban 2850 km ., Magyarországon ezzel szemben csupán körülbelül 300 km . Ez lévén a helyzet, a kérdésre csupán egy komoly választ adhatunk. Létező természetes viziutaink

forgalmi feladataikat képesek lesznek eredményesen betölteni, ha azok úgy, amint az a nyugati kultúrállamokban már megtörtént, hajózható csatornák útján a forgalom természetes irányában nálunk is bekapcsolatnak. Hazai folyamrendszerünknek fentvázolt, a forgalom érdekeivel annyira ellentétes, a természet által létrehozott sajátságai, természetesen fokozott mértékben teszik szükségessé azoknak mesterséges utón való korrigálását.

A hajózható csatornák hiánya tehát elsősorban oka viziutaink eddigi gyér forgalmának, ez okozta azt is, hogy viziutaink az általános forgalom lebonyolítása tekintetében vasúti hálózatunk kiépítése óta lassankint háttérbe szorultak. A dolog tudniillik, ha a magyar viszonyokat a külföldiekkel szembe állítjuk, akként áll, hogy a nyugati államok már eléggé kifejlett csatornahálózattal bírtak akkor, mikor a vasutak, mint a forgalom lebonyolításának kiváló eszközei, megjelentek. Így ott a vasutak a tömegáruforgalmat csak részben közvetítették és a munkát különösen oly árukra nézve vették át, melyek a vasúti szállítással járó magasabb díjtételeket, magasabb értéküknél fogva könnyebben elbírták és amelyeknél a gyors és időhöz kötött szállításnak különösebb jelentősége van.

Magyarország a viziútjainak és egyéb közlekedési eszközeinek (úthálózatának) meglehetősen elhanyagolt állapotában került be a vasutak építésének a forgalmat annyira átalakító korszakába. Mint tökeszegény ország a rendelkezésünkre álló anyagi erőinket elsősorban a vasutak kiépítésére használtuk fel, vagyis megteremtettük azon közlekedési eszközöket, amelyek a teherszállítás mellett a személyszállításnak legalkalmasabb eszközei. E téren való haladásunk igazán jelentékenynek mondható. 1875-ben 6422 km., 1910-ben 20.646 km. hosszú vasúti hálózatunk volt. Vasutaink 1875-ben 9,244.000 személyt, 9,044.000 tonnát, 1910-ben 140,002.000 személyt, 68,806.000 tonnát szállítottak.

A fenforgó igények azt parancsolták, hogy elsősorban azokat a vasútvonalakat építsük ki, amelyek a vidéket a fővárossal kötötték össze. Egyrészt a vonalak megépítése, másrészt e vonalaknak a fejlődő forgalom igényeihez mért folytonos tökéletesítése pedig azt eredményezték, hogy hiányoztak megfelelő anyagi eszközeink nemcsak ahhoz, hogy oly mértékű beruházásokat eszközöljünk vízi közlekedési hálózatunkon, mint

aminőt az általános forgalmi jelentőségénél fogva megkövetel, de nem volt megfelelő anyagi erőnk ahhoz sem, hogy a vidéki városaink egymás közötti forgalmának közvetítésére megfelelő vasúti vonalakat építsünk.

Ez a közlekedési politika, mely számolt nemcsak a közlekedés terén elsősorban támasztott igényekkel, hanem az ország teherbírasi képességével is, a múltban tényleg helyes volt. Magyarországon ugyanis, még rövid idővel ezelőtt is, egyedül Budapesten volt jelentékenyebb kulturális, továbbá ipari és kereskedelmi élet. A rendelkezésre álló anyagi eszközeink helyes és céltudatos felhasználása, mely egyúttal figyelembe vette a létesített és fentartott vonalak jövedelmezőségét, mintegy parancsolólag lépett föl e politika megvalósítása érdekében. E politikának eredménye volt: a főváros felé irányított általános vasúti forgalomnak úgy a személy-, mint a teherszállítás terén hihetetlen mértékben való emelkedése, ennek révén az a mindenesetre örvendetes dolog, hogy Budapest aránylag rövid idő alatt világvárossá nőtte ki magát. Szükségszerű következménye volt azonban az is, hogy nem lévén elég anyagi erőnk az egyéb forgalmi irányok megfelelő felkarolására, az egyes vidéki centrumok még egymás közötti forgalma is, úgyszólván napjainkig jelentékeny részben a fővároson keresztül bonyolítatik le. A forgalom ezen nehézsége miatt pedig nem fejlődhetek ki a földrajzilag egymáshoz egyébként aránylag közelfekvő egyes vidéki központok között azok a gazdasági és egyéb relációk, melyek alapján azok a párhuzamos fejlődés útjára térhetnek volna; innét a vidék visszamaradottsága a főváros kolosszális fejlődésével szemben.

Előzőleg rámutattam már arra, hogy vidéki városaink, bár fejlődésük a fővároséhoz viszonyítva általában eltörpül, újabb időben mégis jelentékeny haladást mutatnak. A magyarság dicséretét érdemli ki, hogy dacára a fentvázolt viszonyoknak, ez a fejlődés mégis bekövetkezett, azonban hol állanának akkor, ha nem kellett volna ezekkel, a hazai viszonyok között bár érthető, azonban mindenesetre jelentékenynek mondható. akadályokkal megküzdeniök.

A fejlődő gazdasági élet egyébként maga után vont, hogy a vidék sem nélkülözhetette egészen, részben az egymás közötti, részben a fővonalakra vezető forgalom tekintetében a vasúti közlekedés által nyújtott előnyöket.

Ha tőkegazdag ország lettünk volna, úgy az erre a célra

zolgáló vonalak egy részét is elsőrendű vonalakká építettük volna ki, a főváros felé irányított, fentvázolt vasúti közlekedés azonban anyagi erőinket a legnagyobb mértékben igénybe vette, így vidéki vasutainkat a kevesebb befektetést igénylő másodrendű vonalak, legnagyobb részben azonban, jobbára külföldi tőke igénybevételével, vicinális vasutak alakjában teremtettük meg, mely utóbbiakkal egyrészt nagy számuk, másrészt az egyes vonalak hossza tekintetében mindenesetre vezetünk Európa kulturálmái között. Vasutaink több mint fele, 11.543 km., vicinális vasutak alakjában van kiépítve.

Távol áll tőlem, hogy a helyiérdekű vasutak közgazdasági jelentőségét kicsinyíteni akarnám. A nagy forgalom eszközéül azonban a vicinális vasutak, de sőt még másodrendű vonalak sem, forgalmi berendezéseik hiányossága miatt nem alkalmasak, épen ezért egyikük sem bonyolíthat le és ennekfolytán nem is teremthet jelentős forgalmat ott, hol annak egyéb feltételei, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi tekintetben, ezenkívül a lakosság kulturális foka és a népesség sűrűsége szempontjából megvannak.

A másodrendű és vicinális vasutak forgalmával megduzzadt nagy forgalom tehát a fővonalakat keresi fel. Ezekbe a vonalakba torkol be természetesen a tömegáruforgalom túlnyomó része is, amelynek közvetítését azon esetben, ha vízhálózatunk a forgalom természetes irányában ki volna építve, jelentékeny részben utóbbi venné át. Minthogy pedig vasúti fővonalaink mindannyia a fővárosba, mint egységes központba futnak be, a forgalom torlódása itt már ma is jelentékeny, gazdasági életünk további fejlődésére pedig ez még folytonosan hatványozódni fog.

Ha tehát hozzá akarunk fogni a sokat hangoztatott többtermelés alapjainak lerakásához, ezt nem kezdetjük mással, mint közlekedési rendszerünk gyökeres reorganizációjával. A pillanat erre sosem volt annyira alkalmas, mint épen a háború után elkövetkező időben. Közlekedési rendszerünknek a viziutak meglehetősen elhanyagolása mellett, egy centralisztikus irányban felépített vasúti hálózatból származó eddigi egyoldalúsága nem a magyar közgazdasági körök tudatlanságában, hanem úgyszólván kizárólag tőkeszegénységünkben találta meg magyarázatát. A háború bizonyára nem tett bennünket gazdagabbá, azonban egyet mindenesetre előidézett. Fölhívta a Nyugat,

elsősorban pedig a velünk szövetséges németek figyelmét Magyarországra és annak a viszonyok általános nehézségei dacára már eddig is sok energiát mutató népére. Az érzelmi momentumokon kívül a német birodalom keleti irányban való gazdasági terjeszkedése és azon cél elérése, hogy egy második, remélhetőleg minél távolabbi jövőben elkövetkező újabb világháború esetén Magyarország a mainál sokkal tökéletesebben legyen képes betölteni azt a szerepét, melyre természeti kincseinek kiválósága folytán, úgy saját magának, mint a vele együtt harcoló népeknek, a mindennapi élelemmel való ellátásában hivatva van, arra fogják indítani a németeket, hogy segítségünkre jöjjenek oly közlekedési eszközök megteremtésében, melyek nem csak alapjául szolgálnak egy intenzív termelésnek, de egyúttal megteremtik a termények olcsó és akadálytalan el-fuvarozásának lehetőségét. Hisz szemeiket már is lekötötte a Duna, ez a gyönyörű, csodás, nagy folyam, mely, mint láttuk, a magyar közigazgatási életben különösebb szerepet eddig nem játszott.

A német akarat meg fogja teremteni elsősorban a Duna-Rajna csatornát. Segítségünkre fog jönni az akadályok eltávolításában, melyek a magyarországi Alduna szakaszon még mindig nehezítik a hajózást. Kvassay Jenő, a magyarországi vízépítési igazgatóság főnöke a közelmúltban tartott előadásában a szakember tudásával mutatott rá, hogy a nagy közigazgatási célt tekintve, különösen jelentékenynek egyáltalában nem mondható költséggel, elérhető, hogy 3000 tonnás hajók, tehát közepes nagyságú tengeri gőzösök is, a Dunán egészen Budapestig feljöhessenek.

Minthogy az aldunai Kazán-szorost megelőző úgynevezett zuhatagoknál az említett nagyságú hajók vízbemerülésénél előjövő hajózási akadályokra vonatkozó műszaki felvételek még nem történtek meg, teljesen pontos adatok ily körülmények között, a felmerülő költség kiszámítása tekintetében nem állnak még rendelkezésünkre. Tudjuk azonban, hogy a Duna Paks és Budapest közötti szakaszának szabályozási költségei 12—15 millió koronát, Pakstól Ómoldováig, mely költségek egyébként bennefoglaltatnak az említett viziberuházásokról szóló törvény által biztosított hitelben, 8 millió koronát, végre a Kazán-szoros és a Vaskapu további szabályozási költségei mintegy 24 millió koronát tennének ki. Tekintve a zuhatagos szakasz

viszonylag rövid voltát, nem képzelhető, hogy az itt található akadályok legyőzése olyan pénzügyi nehézséget teremtene, amelyek lehetetlenné tennék e szép gondolat keresztülvitelét.

Orsova után tulajdonképeni hajózási akadályok nincsenek, legfőleg a meder eliszapodása ellen kell védekezni. Magától értetődik, hogy a magyar Alduna szakaszon még előforduló akadályok a kisebb bemerüléssel bíró, tehát a folyamhajózás mai alaptípusául vehető 650 tonnás hajókkal való hajózásnál kisebbek és ritkábban is fordulnak elő. Az ilyen méretű hajózás akadálytalan biztosítása természetesen jelentékenyen kisebb költséggel volna megvalósítható.

Serényi Béla gróf egyik képviselőházi beszédében pedig felvetette a duna-wardari csatorna gondolatát, amely ismét a Szaloniki felé irányuló tengeri forgalmat és miután a Balkán-félszigetet délről északra derékban vágná át, a háború után ugyancsak nagy fejlődés elé néző Balkánnak forgalmát kapcsolná be Középeurópa nagy víziut-hálózatába.

A Duna forgalmát nem fogja többé akadályozni az, hogy e hatalmas folyam nyugatról keletre foly és hogy a magyar Alduna sellőin csak nehézségek árán hatolhattak eddig keresztül az árukkal és terményekkel megrakott hajók. Az emberi erő és akarat a természet által felállított nehézségeket leküzdve, a *Duna-Rajna csatornával Rotterdamtól, a Duna-Elba csatorna megépítésével pedig Hamburgtól majdnem Kisásziáig terjedő hatalmas folyami utat fog a középeurópai szövetség közgazdaságának szolgálatába állítani.* És bizonyára létesülni fognak a Duna-Tisza (Budapest-Szolnok, vagy Budapest-Csongrád) és a Duna-Száva (Vukovár-Samac) csatornák, melyek közül az előbbi a szabályozási munkálatoknak az eddiginél remélhetőleg gyorsabb ütemben való befejezése esetén a Tisza és mellékfolyói a Szamos, a Bodrog, a Sajó, a Kőrösök, a Maros folyók útján a Nagyalföld, a magyar Kánaán, forgalmát fogja Budapestnél a nagy nemzetközi forgalomba bekapcsolni és a Duna-Tisza közét a csatorna útján eszközölhető öntözés révén gyönyörűségees kertté varázsolni.

A tervbe vett Duna-Száva csatorna pedig amellet, hogy lényeges megrövidülést jelent az Adria felé irányuló víziut tekintetében, mint folytatása a már országgyűlésileg megszavazott és a kiépülésben csupán a jelenlegi háború miatt halasztást szenvedett samac-, doboj-sarajevói rendes nyomtávú vasútnak,

Bosznia-Hercegovina forgalmának túlnyomó részét úgyszólván örök időre bekapcsolná Délmagyarországnak a Dunán át ugyancsak Budapest felé irányuló forgalmába.

Magyarország tengeri kereskedelme már a háború előtt is elég jelentékenynek volt mondható. Egyetlen tengeri kikötőnk, Fiúménak évi forgalma, mely az 1871—1875. években átlagos számítással 165.000 tonnát tett ki, az 1911. évben már 1,628.000 tonnára emelkedett. A magyarországi összehozatal 7.3—8.5%-a, az összkivitel 9.6—10%-a az utolsó tíz esztendőben Fiúmén át bonyolítottatott le. És ezt a tekintélyes forgalmat Magyarország felé majdnem kizárólag egy egyvágányú vasútvonal közvetítette.

Abból a domináló szerepből pedig, melyre monarchiánk és szövetségesei a világháború eddigi eredményei alapján a Balkán-félszigetnek az Adriával szomszédos területén jutottak, e forgalomnak jövőbeni sokszoros emelkedésére lehet már most biztos következtetéseket levonni.

A tervbe vett Duna-Száva csatorna várható forgalmánál ugyancsak figyelembe jövő Bosznia pedig fában és ércekben rendkívül gazdag terület. Boszniának 50.07%-a erdőségekkel van borítva, ezek háromnegyed részben állami tulajdon. Bosznia kivitele 1911-ben fában és kőszénben 36 millió koronát, vasércben 10,600.000 koronát tett ki. Tekintélyes kivitele van ezenkívül Boszniának gyümölcsben, különösen szilvában, mely az 1911. év folyamán 9,700.000 koronára rúgott. Ezzel szemben Bosznia bevitele 1911-ben gabonában 22,800.000 koronát tett ki. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy úgy a fa, vas, szén, szilva, valamint a beviteli forgalomnál figyelembe jövő gabona tömegáru jellegével bir, amely tehát elsősorban viziúton volna szállítandó, fogalmi alkothatunk magunknak a körülbelül 30 millió korona költséggel létesíthető csatorna nagy közgazdasági jelentőségéről. A mái említett Duna-Tisza csatorna építési költségei még a világháború kitörését megelőzőleg mintegy 40—50 millió koronában számítottak ki.

Egy pillantás a térképre meggyőz bennünket arról, hogy e hatalmas vízi közlekedési hálózat központjává Budapest fog válni és pedig a vasúti közlekedés centralisztikus szervezté oly károsan befolyásoló forgalmi torlódások nélkül, miután í viziut természete zárja ki azt, hogy torlódások még az elképzelt hető legnagyobb forgalom esetén is előforduljanak.

A Ruhr vidéki kőszén találkozni fog itt a Maros vidékivel

a magyar, a román, talán a kisázsiai kőolajjal, a magyar és boszniai fával és vasércel. A Rotterdam és Hamburg felőli ocean-túli behozatal, a magyar és a balkáni nyugatra törekvő mezőgazdasági termékekkel. A budapesti Duna mai meglehetősen egyhangú csöndjét fel fogja verni a nagyszámú gőzhajók éles füttyje és a ki- és berakodást végző daruk zakatolása. A város házsorai között kiemelkedő gyárkémények tömege pedig élő bizonyosága lesz, a nyersanyagok olcsó odaszállítása révén előálló, a mainál sokszorta nagyobb ipari fellendülésnek. Vasutaink pedig, megszabadulva a tömegáru eddig inkább kényszerű, mint jövedelmezőnek mondható szállításától, akadálytalan közvetítői lesznek az értékesebb ipari és ennél fogva a drágább vasúti szállítás költségeit könnyebben elbíró termékek forgalmának.

Az ily viszonyok között kétségtelenül bekövetkező általános közgazdasági fellendülés pedig biztos támaszpontot fog nyújtani ahhoz, hogy államháztartásunk egyensúlyának veszélyeztetése nélkül már most hozzáfogjunk vasúti közlekedésünk decentralizálásához és ezzel megvessük az alapját vidéki városaink minden tekintetben megérdemelt nagyszabású fejlődésének, így azokénak is, amelyek geográfiai fekvésüknél fogva a viziut által nyújtott előnyöket vagy egyáltalában nem, vagy csak részben fogják érezni. A magyar földből Budapest mellett igazi nagy városok, valódi gazdasági és kulturális központok fognak kisarjadni, mint büszke, önérzetes hirdetői nemcsak a magyar faj életrealitásának, de egyúttal annak az igazi együttérzésnek is, mely bennünket mindazokkal össze fog kötni, kik a maguk szellemi és anyagi erejükkel segítségünkre jönnek abban a nagy kulturális és gazdasági munka elvégzésében, amely a háború befejezte után reánk vár.

IV.

Képesek leszünk-e anyagi előrejutásunk feltételeit megteremteni? — A jövő iránti bizalmunk alapja.

Természetesen nagy hiba volna tőlünk, ha saját előrehaladásunkat kizárólag a külföld támogatásától és segítségétől tenőnk függővé. Az idegen tőke abszolút uralma az ország elnemzetietlenedését idézhetné elő. Ha tehát meg akarjuk tartani

faji individualitásunkat, úgy anyagi előrejutásunk eszközeit, bár szívesen látjuk a külföld ezirányú támogatását is, elsősorban magunknak kell megteremtünk.

Arra pedig, hogy *ezt képesek* is leszünk megtenni, a leg-eklatánsabb bizonyóságot abban találhatjuk meg, hogy míg 1875-ben a magyar állami költségvetés 383 millió bevétellel, 466 millió kiadással, tehát 83 millió deficittel zárult, addig az 1914/1915. évi legutolsó rendes költségvetésünkben a már 2200 milliót meghaladó kiadásainkat körülbelül ugyanannyi bevétellel tudtuk fedezni. Tettük ezt pedig anélkül, hogy adórendszerünkön az utolsó évtizedekben lényegesnek mondható változtatásokat hajtottunk volna végre.

Az úgynevezett Wekerle-féle adóreform ugyan törvényhozásilag megalkottatott, végrehajtását azonban kénytelen volt a kormány politikai okokból mindedig felfüggeszteni. A jelenlegi háború folyamán behozott jövedelmi adó, miután hadsegélyezési célokat szolgál, szerves adóreformnak ugyancsak nem tekinthető.

Adórendszerünk eddigi mozdulatlanságát természetesen tévedés volna államháztartási kezelésünk előnyeként kiemelni. Mert kétségtelen, hogy a fejlődő közgazdasági étellel egyúttal haladó államháztartás állandó egyensúlyának legbiztosabb alapját mégis csak az ugyancsak emelkedő, esetleg teljesen új jövedelmi források arányos megadóztatásában lehet megtalálni. Adórendszerünk eddigi mozdulatlansága részben oka államadosságaink jelentékeny megnövekedésének is, melyek az 1875. évi 1333 millióval szemben, már a világháború kitörését megelőzőleg, mintegy 6000 millió koronára szöktek fel.

Maga a tény azonban, hogy nemcsak folyókiadásainknak, hanem az elsősorban állami beruházásokra szolgáló államadosságaink kamatainak valóban kolosszális emelkedése mellett képesek voltunk államháztartásunk egyensúlyát a kor igényeinek egyáltalában meg nem felelő, tehát teljesen elavult adórendszer alapján befolyó jövedelmekből biztosítani, az általános jólétnek és azzal összefüggő vagyonosodásnak oly fokú emelkedését mutatja, hogy adórendszerünknek megfelelő átrefórmálása, tehát a fejlődő gazdasági élet folyamán ugyancsak emelkedő jövedelmeknek és a jelentkező új jövedelmi forrásoknak igazságos megadóztatása esetén alapos reményünk lehet arra, hogy képesek leszünk, nemcsak a háború által okozott ter-

heknek elviselésére, de egyúttal olyan beruházások eszközlésére is, melyek a velük kapcsolatos vagyonosodás emelkedésével ismét új alapokat teremtenek a kulturális és gazdasági téren támasztott igényekkel összefüggő, mindig fokozódó állami terhek elviselésére is.

Zahn Frigyes, a bajor statisztikai hivatal vezetője által 1905-ben összeállított kimutatás szerint, míg a német birodalomban az állami kiadásokból egy lélekre 118 márka, addig nálunk csupán 60 márka, tehát körülbelül csak a fele esik. Ha pedig hozzávesszük ehhez, hogy adórendszerünknek jelenlegi hiányosságai mellett egyes jövedelmek vagy teljesen megmenekülnek az adófizetési kötelezettségtől, vagy pedig nincsenek arányosan megadóztatva, elmondhatjuk, hogy igen messze vagyunk még attól az állapottól, amikor egy nyomasztó, úgyszólván elviselhetetlen adóteherről lehetne jogosan panaszkodni.

Az általános jólét és vagyonosodás jele egyébként az is, hogy míg hitelintézeteink részvénytőkéje 1900-ban 640 millió koronát tett ki, addig 1911-ben 1613 millió koronára, a tartalékokkal együtt az 1900. évi 934 millióról, 2316 millió koronára emelkedett.

Takarékbetéteink az 1900. évi 1835 millióval szemben ugyanazon idő alatt 4112 millió koronára emelkedtek. Ugyancsak az ország vagyoni erősödésére mutat a háború folyamán kibocsátott hadikölcsönök igazán fényes sikere, összesen 4 és Vá milliárd korona gyűlt egybe ily címen, oly eredmény, amely az ország ily irányú teljesítőképessége tekintetében még a legvérmesebb számításokat is messze felülmulta.

Magyarországnak a háború folyamán megnyilatkozott áldozatkészsége természetesen nem téveszthet meg senkit abban az irányban, hogy az ország tőkeereje a jövőben is ily mértékben fog az állami hitelnek rendelkezésére állni. A tőke egyrésze a háború után vissza fog húzódni a magánvállalkozásokba, de mint ilyen is jelentékeny faktora lesz az ország azon gazdasági és kulturális fejlődésének, amelyre a háború után elkövetkező időben számíthatunk.

Ma még nem tudjuk, hogy a nemzetek mostani véres tusája meddig fog még tartani, hogy a háborúból kifolyólag minő terhek szakadnak ránk és hogy azon álmainkból, melyeket a mostani véres csaták nyomán nemzetünk egy jobb és szebb jövőjéhez fűzünk, mennyi fog megvalósulni. Egyet azonban a

bizonyosság érzetével állíthatunk: ellenfeleinknek nem fog beteljesedni az a vágya, hogy az ezeréves Magyarország testét darabokra marcangolhassák.

És az a körülmény, hogy apáink földjén, melyet ismerünk, melyhez a világon mindennél jobban ragaszkodunk, tovább élhetünk és dolgozhatunk és hogy a háború folyamán nemzetünknek sikerült ragyogó érényeit megmutatni és ezáltal barátokat szereztünk magunknak, kik bizonyára segítségünkre lesznek ? reánk váró nagy munkában, elég ok arra, hogy a magyar állam további fenmaradásába, nemzetünk örökkévalóságába vetett fanatikus hittel, fölemelt fővel, nyugodt önbizalommal nézzünk a jövő elé.